

Simion Retegan: *Satul românească din Transilvania ctitor de școală (1850–1867)*

Editura Echinoc, Cluj 1994. 269 lap

Simion Retegan, a Kolozsvári Történeti Intézet főmunkatársa az erdélyi román falu iskolaalapító tevékenységét kutatja a neoabszolútizmus korában. Retegan könyve azért is figyelmet érdemel, mert ezzel indul a Történeti Intézet új sorozata *Biblioteca Institutului de Istorie* címmel. A könyv két részből áll. Első része a bevezető tanulmányt foglalja magába, a második 250 korabeli, 1850–1867 közti keltezett dokumentumot tartalmaz.

Simion Retegan az abszolútizmus korának legismertebb kutatója Kolozsvárt, számos tanulmányi és három könyvet közölt a románok abszolútizmus (1849–1859), illetve liberalizmus (1860–1867) kori történetéből. Meglepő, hogy mennyire különbözik az említett korszak (mert a két időszak mégiscsak egy korszakot alkot) általa feltárt s megrajzolt képe attól, amelyet a magyar történelemből ismerünk. A magyarság számára 1849–1867 a megtorlást.

a bosszút, a visszaesést hozta, a románok számára viszont a felemelkedés korszaka volt, amikor Retegan szerint román országgyűlést is sikerült szervezni. Erről korábban önálló kötetet tett közzé *Dieta românească din Transilvania* címmel (Kolozsvár 1978). Újabb könyve további forrásokat tár fel a románok történetéről, ezáltal az iskolaalapítás valóban nagy lendületét mutatva be.

Retegan kutatásai egymagukban meggyőznek arról, hogy végképp el kell ejteni a magyar történetírásban még újabban is vissza-visszatérő azon megállapítást, hogy a nemzetiségek ugyanazt kapták Béctől elismerésként az 1848–49-i szolgálatukért, mint a magyarok büntetésként a Habsburg-ellenes szabadságharcuk miatt. A nemzetiségeknek, köztük a románoknak ugyanis – bár néhány alkalommal 1849 végén és 1850–1851-ben elutasításban is volt részük az abszolútista kormány részéről – Bécs megadta a társadalom szervezéséhez feltétlen szükséges cse-

lekvési szabadságot. Mi több: az iskolaalapításra a forradalom után a központi állami szervek ösztönözték elsőként az erdélyi románságot, és az ő közreműködésükkel hoztak létre Naszódon és Orláton már 1849 őszén két román tanítóképzőt.

Visszatérve tulajdonképpeni témánkhoz, a bevezető tanulmányból néhány adatot és megállapítást emelünk ki. Mindenekelőtt azt, hogy 1850 és 1865 közt a történeti Erdély román egyházi iskoláinak a száma 691-ről 1483-ra növekedett, vagyis másfél évtized alatt több mint megkétszereződött (*I.m.* 7. 1.). Ugyanott olvashatjuk, hogy a szélesebben értelmezett Erdélyben a román iskolák száma 1870-ben 2569 volt.

Mi tette lehetővé ezt a rendkívül gyors és látványos fejlődést?

A szerző több alkalommal nyomatékosan hangsúlyozza: a majdnem egészében paraszti jellegű román társadalmat ilyen nagy erő kifejtésre a jobbágyfelszabadítás tette képessé. Egyrészt, mert ezáltal javult a parasztság anyagi helyzete, másrészt, mert az új viszonyok közt hirtelen megnőtt a román ifjúság körében a tanulási kedv, amelyet az is ösztönzött, hogy megnyílt a hivatali pályák elfoglalásának lehetősége a románok számára. Már a forradalom utáni első években annyira megrohanták a balázsfalvi gimnáziumot, hogy az képtelen volt befogadni az összes jelentkezőt. Ugyanakkor megugrott a római katolikus liceumok román tanulóinak a létszáma is. A szerző megemlíti ezzel kapcsolatban, hogy abban az időben a román gimnáziumok száma mindössze öt volt.

A szerző megállapítja, hogy az iskolaalapítási mozgalom az elemi iskolák kategóriájára szorítkozott, s az alapí-

tók döntően nagy része maga a falu, a falusi közösség volt. A falusi közösségeket az állami szervek után a görög katolikus és görögkeleti egyház serkentette az alapításokra. Különösen Şaguna ortodox püspök tűnt ki abbeli igyekezetében, hogy egyháza iskolahálózatának lemaradását kiküszöbölje. Mindez nem jelenti azt, hogy az unitások ne tettek volna meg mindent iskolahálózatuk fejlesztésére és a hálózatnak rendszerré alakítására. A rendszeres működés érdekében szükség volt épületek szerzésére, a tanítók fizetésének biztosítására és az iskolai munka ellenőrzésének a megszervezésére.

Az anyagi alapok előteremtése – állapítja meg a szerző – majdnem kizárólag a falvakra hárult. (Megjegyzendő, hogy a sokkal fejlettebb magyar és szász iskolahálózat az évszázadok folyamán maga is a komunitások, az egyházközösségek kezdeményezésére és támogatásával jött létre.) Ezzel kapcsolatos Retegan könyvének forrásközlő második része. A főként egyházi levéltárakban feltárt, egy kivétellel eddig nem ismert 250 dokumentum közlése igen jelentős hozzájárulás a korszak megismeréséhez és megismertetéséhez. Egy különleges forrástípust kutatott a szerző, amely adománylevelekből, a falvak és a tanítók közt létrejött szerződésekből, a felsőbb fórumokhoz intézett beadványokból áll össze. A forráspublikálás 1992. évi akadémiai szabályait alkalmazva adja közre az iratokat, amelyeket a szükséges jegyzetapparátussal is ellátott.

Simion Retegan könyve színvonalas és hasznos munka, ugyanakkor jó mérce a Kolozsvári Történeti Intézet új könyvsorozatának elindításához.

Egyed Ákos